

DIN CATALOGUL CĂRȚII VECHI ROMÂNEȘTI. CĂRȚI RARE LA MUZEUL VRANCEI

Mihaela Boldeanu

În condițiile în care între 1588 și 1640 nu se mai tipărește nici o carte românească, venirea la tronul Țării Românești a lui Matei Basarab a însemnat o adevărată revoluționare a fenomenului cultural, în general și a celui al tiparului, în particular.

Se marca astfel o reluare și o înflorire a vieții culturale începând cu 1632. Patrona domnul luminat apariția unei prime lucrări, un Molifelnic slavonesc, iar la 1642 începea tipărirea **Evangeliei învățătoare**, tradusă de Udriște Năsturel, procesul continuându-se odată cu mutarea la Dealu a tiparniței, lucrarea făcându-se utilă preoțimii pentru tâlcuirea Noului Testament în limba română.

Recunoscută drept una din cărțile cu rosturi însemnate în promovarea limbii române ¹, Basarab însuși îi fixase menirea în prefața semnată de el, înțelegând această tipăritură ca un dar dumnezeiesc, „*această carte pre limba rumunească*”, ce avea rostul de a ajunge la înțelegerea tuturor credincioșilor. Udriște Năsturel, cumnat al domnului Matei Basarab este un exponent al curentului rusesc al vremii ² și așa explicându-se alegerea cărțurii pentru a traduce Evangelia după o variantă slavonă.

Cel pe care domnul se bazează în inițiativele sale de reintroducere și înnoire a tiparului în limba română este Meletic,

---

¹ Acad. Virgil Cândea (coord.), *Istoria românilor, O epocă de înnoiri în spirit european (1601 – 1711 / 1712)*, vol.V, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 880.

² Alexandru Efremov, *Primul peisaj de concepție occidentală în pictura de icoane din Țara Românească în Republica Moldova*, *Revista muzeului vrancei*, 1, 1974.

recunoscut drept „ispravnicu depre izvodului scripturi și cuvintele tocmitori acestui dumnezeiască carte multu greșitul erumonah Meletii Machedonul, proegumen al Govorii...”

Evanghelia a ajuns din depozitul central de pe lângă Protoieria Focșani în expoziția permanentă a Muzeului de Istorie. Ea provine din parohia Cotești, fapt confirmat de însemnarea contemporană de pe interiorul copertei I. „Cartea este a bisericii din satul Cotești, județul Râmnicu Sărat unde slujește preotul T. Barbă(lată)”. Este vorba de preotul Tcodor Barbălată care într-adevăr a slujit la Biserica „Sfinții Voievozi” din Cotești, construită la 1839 pe locul unei de lemn.

Autorii monografiei comunei Cotești³ consemnează obiectele de preț și cu valoare istorică din inventarul Bisericii „Sfinții Voievozi”, alături de un Triod de 1798, amintind o „Cazanie din timpul lui Matei Basarab – 2 septembrie 1644”.

Știm despre exemplarul în cauză că la un moment dat ajunsese la Mănăstirea Bordești, cum rezultă din însemnarea din paginile 27-47. Este vorba despre ctitoria de epocă brâncovenească din anii 1698-1699 a lui Mănăilă căpitan⁴ care avea ca stareț pe un Ghenadie la momentul însemnării: „Să se știe că această sfântă și dumnezeiască carte ce se cheamă Tălmăcirea Evangheliilor este al meu, și mi l-au dăruit egum[en] Ghenadie ot Bordești și era numai tă[iat] și eu l-am legat, dând la legător t[a]/[eri] 32 și cine îl va stăpâni în urmă să mă pomenească și să zică Dumnezeu să-i ierte păcatele. Preot Zaharia ? 1779”.

O altă însemnare (p.788) păstrează numele celor care, probabil, au contribuit la cheltuielile de legare: „Această sântă și cinstită și lăudată carte Mărgărit trudit-s-au acești creștini de oameni anume Crăciun, Stoica, Radul, Ariton, Hilachi, Tudor, Oprîș,

³ Petre Râpeanu, Ilic Dumitrescu, *Cotești. 500 ani de existență*, Bacău, 1972, p. 110.

⁴ Vasile Drăguț, *Tradițiile ctitoricești la Curbura Carpaților*, în *Spiritualitate și istorie la întorsura Carpaților*. Sub îngrijirea Dr. Antonie Plămădeală, vol. II, Buzău, 1983, p. 169.

Peia, Iano, Petco, Neacșul, Ariton, Hilachi, Barbul, Șiarban, Niagul, Ispas, Chicoș, Dobria lui Caracaș". N-am putut verifica dacă amintitul preot Zaharia cel ce primește cartea este din Cotești, se pare însă că nume ca ale celor înșiruiți între donatori sunt prezente și azi în zonă (Caracaș, Petcu). Consemnate sînt la Ion Conea⁵ Caracaș ca și Petcu."

Exemplarului expus îi lipsește fila de titlu identificarea făcându-se și după însemnarea de pe fila de gardă. „Titlul este copiat de preotul Niculae M. Popescu M.A.R. azi 24 ianuarie 1947”.

Este cel care însemna: „Această carte cu lipsuri la început, înăuntru și la sfârșit este Cazania tipărită la Mănăstirea Dealului în 1644” și copia din Bibliografia Românească Veche datele despre Evanghelia învățătoare.

Trebuie să spunem că este vorba despre profesorul de Istoria Bisericii Române la Facultatea de Teologie din București. Este membru corespondent al Academiei Române (10 iunie 1920) și membru titular (5 iunie 1923). Între 1938 – 1939, a fost subsecretar în Ministerul Cultelor și Artelor⁶. A fost și vicepreședinte al Academiei Române (30 mai 1939 - 2 iunie 1942) și repus în drepturi ca membru titular al forului academic în 3 iulie 1990⁷.

Despre modul în care acesta a ajuns să facă o însemnare pe o carte aflată în zonă, n-am găsit niciun element concret.

Tipăriturii deținute de Protoieria Focșani îi lipsește fila de titlu, filele de la 1 la 11 și altele din interiorul blocului cărții, paginarea ajungând la 788.

Diferențele ce au putut fi identificate se suprapun celor subliniate de Bianu și Hodoș, în BRV, numărul de rânduri diferă în

---

⁵ Ion Conea, *Vrancea. Geografie istorică, toponimie și terminologie geografică*, Editura Academiei Române, București, 1993, p. 72.

⁶ I.-Aurel Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească”*, Editura Cartea Românească, București, 1926 - 1931 p. 1818.

⁷ Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române. 1866 - 1996. Mic dicționar*, Editura A 92, Iași, 1996, p. 290 – 291.

19 și 28, cerneala folosită este neagră și roșie (cerneala roșie este mai puțin folosită).

Pentru primele 385 pagini s-au folosit coalele din Cazania tipărită la Govora (1642), iar de la pagina 404 titlurile și inițialele sunt realizate în roșu, cerneala roșie fiind în mai mare măsură folosită decât în prima parte.

Al doilea exemplar expus este **Evanghelia** scoasă sub girul lui Antim Ivireanu, cel adus de domnul Constantin Brâncoveanu să reorganizeze și să dezvolte tiparul în Țara Românească.

Se încadra această preocupare a domnului muntean în deschiderea realizată în Țara Românească în secolul al XVI - XVII, care determină apariția unei noi concepții asupra culturii, ca element ce ducea la lărgirea orizontului de cunoaștere al omului.

Opera culturală începută de Constantin Brâncoveanu și continuată în secolul al XVIII-lea a marcat, între altele, și dezvoltarea omului medieval, într-unul ce manifestă tendința spre modernitate.

Tiparul, cu rolul său evident culturalizant nu putea lipsi dintre preocupările vremii.

În reînnoirea artei grafice în Țara Românească, expresie tocmai a acestei tendințe spre modernizare, în epoca lui Brâncoveanu figura centrală este în mod evident Antim Ivireanu⁸.

Chiar la înființarea tiparniței în 1697 la Snagov apărea și **Evanghelia** aceasta, la un an după ce Antim este numit egumen al așezământului de aici.

În această postură ni-l dezvăluie și colofonul, fila care îl cuprinde păstrându-se în exemplarul nostru: „*La anul de la spășenia lumii 1697 de smeritul între ermonahi Antim Ivireanu*”.

La Protoieria Focșani s-a păstrat această tipăritură care consemnează prin însemnările pe care le poartă, că fusese cumpărată

---

⁸ Lidia Demény, Cornelia Papacostea - Danielopolu, *Carte și tipar în societatea românească și sud - est europeană (sec. XVII - XVIII)*, Editura Eminescu, București, 1985, p. 102.

de un logofăt Ștefan Drăgoncea și dăruită Bisericii cu hramul „Cuvioasei Paraschiva cea nouă” de la Slimnic.

La fila 66 verso s-a scris: „Această sfântă Evanghelie e compărată robul lui Ștefan Drăgoncea, drept t(a)leri 7 și-au dat-o acila la sfânta biserică, unde se prăznuiește hram sfânt (...) la Slimnic și am scris preot Manea, la dichenvrie în 15 a lunii 1796”.

Cel care face majoritatea însemnărilor este preotul Zaharia. Ele se constituie într-o cronică în mic a întâmplărilor prin care trece el și comunitatea păstorită de el.

La 1805 este numit preot la această parohie. Din însemnare rezultă că pentru el grija față de această „sfântă carte” este deosebită de vreme ce consemnează: „la care fiindcă era foarte învechit, și stricată această sfântă carte am dat-o la un legător de cărți la Focșani și au legat-o dându-i plată lui drept t[...] 12 adică doisprezece lei, bani din cutia sfintei biserici, adică din milostenia pravoslavnicilor creștini 1810 octombrie 19”. (f. gardă).

La aceeași dată va completa și lipsurile din text: „să se știe că pe unde au fost stricată, această evanghelie, adică pe unde s-au scris cu mâna, am scris eu robul lui Dumnezeu Zaharie preotul” (f.176), iar în 1818 oc[ton]v[rie] 19 zi miercuri va consemna „când am dres aicea preot Zaharia rob bojăiu”.

Fila a doua de gardă consemnează atât evenimente ce îl privesc pe preot, cum ar fi moartea soției sale prezvitera Anastasia, la 1810, sau a soacrei sale, dar mai ales evenimente cu impact asupra întregii Țări Românești: „Să se știe de când au fost lăcuste în Țara Românească în 1799”.

La 1802 este consemnat cutremurul de pământ „Să se știe de când s-au cutremurat pământul foarte tare 1802 oct[ombrie] 14”, ori ocupația rusească: „Să se știe când au venit moscalii în Țara Românească la leat 1806 decenvrie 6”.

Epidemia de ciumă este întâmplarea pe care preotul Zaharia înțelege să o lase spre știință, așa cum rezultă din următoarele: „Și ca să știe însemnată, că pe la acești ani au murit creștini mulți în Țara Muntenească și în Țara Moldova, din pricină că boala ciumei pe care

să o alunge domnul de la creștini, și să o trimită la păgâni aceasta 1814 octombrie 2. Zaharia preotu", ori, câteva file mai departe: „Să se știe de când era moarte năpraznică în București adică de ciună, ci era mare frică i pă aicea, pă la noi pe tot locu, rugăciunile să curețască însă acea boală a ciumei. 1813 septembrie 12 (f. 49).”

Din categoria însemnărilor ce se referă la fenomene naturale este și cea de la fila 34: „Să se știe de când au perit sorile într-o vineri, la let 7292(1781)”.

Preotul acesta Zaharia va însemna că: „Să se știe de când au răposat protopop Vlasie al plășii Focșani la leat 1810 noemvrie. și s-au îngropat la biserica din Cândești la Sfânta Troiță”.

Dacă de la Slimnic, componentă a comunei Tâmboiești din fostul județ Râmnicu - Sărat ajunge această carte în păstrarea Protoieriei, ce se întâmplase cu ea din 1697 până la 1796 când o cumpărase logofătul Drăgoncea nu putem să știm.

Chiar dacă la fila 177 verso o altă însemnare arată că: „Și am scris eu diacon Dumitrașco ot Sfinții Gheorghie de la Podul Ungurului”, localizarea aceasta e greu de făcut.

Deși are file multe lipsă, unele rupte sunt întregite rudimentar, cu text adăugat de mână, cartea mai păstrează încă frumusețea de început. chiar dacă ea mai poate fi abia ghicită.

Acest exemplar din **Evanghelia ivireană** de la Snagov este legat în piele și tăblii de lemn. Blocul cărții are dimensiunile 29 x 20 cm. Coperta I are în medalion central „Învierea”, plus patru evangheliști în colțurile chenarului dublu.

Primul chenar este realizat din elemente vegetale stilizate. al doilea este sub formă de frânghie. Toate sunt aurite. Cotorul este marcat de patru nervuri ce formează cinci casete cu elemente ornamentale.

Coperta I este în același mod ornată cu motivul „Învierii”, iar în cele patru colțuri sunt desenate flori stilizate.

În ceea ce privește conținutul, putem spune că acesta corespunde descrierii din BRV I(103, p. 343 - 344), atrăgând atenția frumusețea și complexitatea ilustrației – ca în gravurile evangheliștilor

– dată de folosirea perspectivelor, atenția acordată fizionomiilor și decorului (f. 21. verso: Matei; f. 56: Luca sau f. 99: Marcu).

Frontispiciile și titlurile sunt deosebit și frumos realizate, iar punerea în pagină și tiparul dau măsura stadiului la care ajunsese această artă.

Nu putea să fie altfel de vreme ce Mănăstirea Snagov cu tiparnițele ei pentru carte de cult și de învățătură religioasă se bucură de o atenție deosebită din partea lui Constantin Brâncoveanu⁹.

Dintr-un alt centru tipografic al Țării Românești aflat sub patronajul cultural al domnului Constantin Brâncoveanu, anume de la Buzău, provine și exemplarul din Apostolul de 1704.

Numărându-se între ostenitorii cărții bisericești în limba română¹⁰, Damaschin „*Dascăluș*” Voinescu va continua de pe poziția de episcop al Buzăului (1702 - 1708) opera lui Antim Ivireanu.

În spiritul ivirian se va înscrie activitatea cărturărească a lui Damaschin și după 1708 când va trece în episcopatul de Râmnic, până la 1725, recunoscut fiind drept cel care a reușit „*a preface cărțile din limba grecească și slavonească în limba noastră simplă și a le da la lumină*”.

Damaschin rămâne în rândul oamenilor de cultură drept cel mai important susținător al introducerii limbii române în biserică¹¹ și de la el primește acest Apostol proprietarul, așa cum rezultă din însemnarea de pe fila 3 nenumerotată a Predosloviei. la anul 1710 când Damaschin este deja episcop de Râmnic: „*Această sfântă carte datu-mi-s-au de iubitoriu de Dumnezeu Damaschin, episcopul Râmnicului care s-au și iscălitu pe alocurea ca să se știe la leat 7218(1710).*”

---

⁹ Mitropolitul Serafim, *Isihasmul – tradiție și cultură românească*, Editura Anastasia, București, 1994, p. 69.

¹⁰ Dan Rîpă - Buicliu, *Cartea românească veche. Studia bibliologica*, Editura Alma, Galați, 2000, p. 961.

¹¹ Alexandru Dușu, *Coordonate ale culturii românești în sec. XVIII. 1700 -1821. (Studii și texte)*, Editura pentru literatură, București, 1968, p. 123.

Dacă cel care primește de la prelat această danie nu se identifică, din următoarele însemnări aflăm că ajunge cartea la Schitul Greci, identificabil, probabil în zona Tutova - Vaslui. „*Dată iaste această carte schitului de la Greci unde se prăznuiește hramul celor fără de trup*”. (f. 1. nenumerotată).

La 1781 îl găsim la Schitul de la Varnița: „*Această sfântă carte ce se cheamă Apostol este a schitului de la Varnița (...) 1781*”, tot aici găsind-o și războaiele ruso-austro-turce, când preotul Vasile Argea, ce slujea aici, va consemna: „*în vremea bejeniiilor când era urdia turcească la Străoane [în Putna] în ziua de Paști ambla văleat 1789 ap[rilie] 8*”.

Relativ bine păstrat, acest Apostol este legat în piele, pe tăblii de lemn, cotorul cu cinci nervuri marcate are inscripția „*Apostol*”. Coperta I are central un medalion „*Isus Hristos cu Maica Domnului și Ion Botezătorul*”, iar coperta II este presărată cu flori.

Din ilustrație, care vorbește prin ea însăși despre perfecționarea la care ajunsese arta tiparului în Țările Române, am ales foaia de titlu cu portalul complex realizat, stema „*prealuminatului domn, Io Constantin Basarab voievoda*”, „*Soborul Maicii Domnului*” de la fila 26, semnată Ioanichie, în care atrage atenția diversitatea fizionomiilor apostolilor dar și xilogravura ce-l reprezintă pe Luca (a lui Luca zugrav) deosebită prin atenția acordată detaliilor și maniera de realizare a mantiei personajului.